

L'œuvre mathématique et astronomique
de Bhāskarācārya

Le Siddhāntaśiromaṇi

L'arithmétique : Līlāvātī

Chapitre 8 : La règle de trois et autres règles
de proportion

avec le commentaire aṅkāmr̥tasāgarī de
Gaṅgādhara

édition, traduction et commentaires
par
François Patte

अष्टमोऽध्यायः त्रैराशिकादि

[त्रैराशिकम्]

अथ त्रैराशिके करणसूत्रवृत्तम्—

प्रमाणमिच्छा च समानजाती

आद्यन्तयोस्तत्फलमन्यजाति।

मध्ये तदिच्छाहतमादिहृत्स्याद्

५

इच्छाफलं व्यस्तविधिर्विलोमे ॥ ७३ ॥

त्रयाणां राशीणां समाहारस्त्रैराशिकं त्रैराशिकस्येदं गणितं त्रैराशिकम्।
तद्वाशित्रय आद्यन्तयोर्यौ राशी तौ समानजात्येकजाती भवत एकः प्रमाण-
राशिरपर इच्छाराशिरिति। तयोर्मध्येऽन्यजातिस्तत्फलं फलराशिस्तस्य प्र-

१-५ अथ... विलोमे] अथ- न दृश्यते -ऋ -ख ◇ राशिके- राशिकेन -आ ◇ सूत्र- सूत्रम् -आ
-ख ◇ तत्(१)- त -आ। तः -इ -क ◇ जाति- जाती -आ। जातिः -इ ◇ आदि(२)- आद्य -आ ◇
विधिः- धिऋ -ऋ

६-८ त्रयाणाम्... इच्छाराशिरिति।] गणितम्- न दृश्यते -उ -ऋ ◇ त्रैराशिकम्- न दृश्यते -इ
◇ राशि(३)- राशि -क। राशिके -ख ◇ आद्यन्तयोः- आद्य अन्तयोः -इ -ऊ ◇ एकजाती- न दृश्यते
-ऋ ◇ एकः- एक -आ -इ -ऊ ◇ इति(१)- न दृश्यते -आ

१.८-२.३ तयोः... हतमिति] तयोः- तयो -ऋ ◇ अन्य- अन्यतर -इ ◇ जातिः- जाति -इ -ऋ
◇ तत्(२)- एतत् -इ -ऊ। ततः -ख ◇ फलम्(१)- न दृश्यते -आ -ऋ -क -ख। जतम् इत्यधिकम्
-उ ◇ फलम्(२)- तत्फलम् इत्यधिकम् -उ ◇ फलम्(३)- पल -इ। न दृश्यते -क ◇ प्रमाण- न
दृश्यते -ऋ। प्रमाणम् -ऋ -क ◇ फलम्(४)...इति(३)- न दृश्यते -ऋ ◇ तत्(३)- एतत् -इ -ऊ
◇ फलम्(५)- न दृश्यते -ऋ -क ◇ हतम्(१)- हतम् -आ -इ -ख ◇ इच्छा(३)- भ इत्यधिकम् -इ

माणस्य फलम्। अथवा तत्फलं प्रमाणफलमित्यर्थः। तत्फलमिच्छाहतमाद्येन प्रमाणेन हृतमिच्छाफलं भवति।

विलोमे व्यस्तत्रैराशिके व्यस्तविधिराद्यहतमिच्छाहतमिति।

अत्रोद्देशक उदाहरणम्—

५ कुङ्कुमस्य सदलं पलद्वयं
निष्कसप्तमलवैस्त्रिभिर्यदि।
प्राप्यते सपदि मे वणिग्वर
ब्रूहि निष्कनवकेन तत्कियत् ॥ ७४ ॥

कुङ्कुमस्य सार्धं पलद्वयं निष्कस्य त्रिभिः सप्तांशैर्यदि लभ्यते तद्धे वणिग्वर
१० निष्कनवकेन कियत्कुङ्कुमं प्राप्यते सपदि ब्रूहीति।
अत्र समानजाती निष्कराशी तत्र प्रमाणमूल्यत्वात्सप्तांशत्रयं प्रमाणाशः।
निष्कनवकमिच्छाराशः। कुङ्कुमराशिरन्यजातित्वात्प्रमाणफलत्वाच्च मध्यरा-
शिरिति।

न्यासः

३	५	९
७	२	१

१५ इच्छाहतं मध्यम्

४५
२

 ।

◇ विलोमे- विलोम -इ। विलोमै -क ◇ व्यस्त(१)- विधि इत्यधिकम् -आ -ऋ। न दृश्यते -क ◇
राशिके- राशिक -आ -ख ◇ विधि:- विधे: -इ
४-८ अत्र... कियत्] अत्र...उदाहरणम्- इदमुद्देशकेनोद्दिशति -आ ◇ अत्र- न दृश्यते -ऋ ◇
उद्देशक- उद्देशकम् -इ -उ -ऋ ◇ उदाहरणम्- उदा० -उ ◇ पल- पद -इ ◇ सपदि- स यदि -आ
◇ तत्- न दृश्यते -आ
९-१० कुङ्कुमस्य... ब्रूहीति] स- न दृश्यते -आ -इ ◇ अर्धम्- न दृश्यते -इ ◇ सप्त(१)- सप्तम
-उ -क -ख ◇ कुङ्कुमम्- कुङ्कुमस्य -इ -ऊ ◇ प्राप्यते- तद् इत्यधिकम् -ऋ। लभ्यते -ऋ ◇ सपदि-
स यदि -आ ◇ इति- न दृश्यते -उ -ऋ
११-१३ अत्र... राशिरिति] जाती- इति इत्यधिकम् -इ ◇ राशी- राशि -ऋ ◇ तत्र- न दृश्यते
-आ ◇ प्रमाण(१)- प्रमाणम् -इ -ऊ। प्रमाणा -ऋ ◇ त्रयम्- यम् -इ ◇ इच्छा- इच्छ -ऋ ◇ अन्य-
अ -ऋ ◇ जाति- न दृश्यते -उ ◇ त्वात्(२)- तद् इत्यधिकम् -आ। त्वा -ऋ। कृत इत्यधिकम् -ऋ
१५-३ इच्छा... कर्षी २] इच्छा- यान्तेन

१

 मध्यं

५

 इत्यधिकम् -उ ◇ हतम्(१)- हरम् -ख ◇
विपर्या- विपर्यया -इ। विपर्ययाशेन -उ। विपर्ययासे -ऋ ◇ संकृत्वा- संकृत्या -आ। न दृश्यते
-उ। कृत्वा -ऋ। संकृत्वात् -क ◇ हतम्(२)- ह -ऋ ◇ छेदेन- छेद -उ -ख ◇ हतम्- हते -ऋ।
कृतम् -ऋ ◇ कुङ्कुम- कुङ्कुमानि -आ ◇ ३- न दृश्यते -आ ◇ पल- न दृश्यते -ऋ ◇ भागत्वात्-

आद्येन च्छेदांशविपर्यासं कृत्वा हतं

३१५
६

 ।

छेदेन हतं लब्धानि कुङ्कुमपलानि ५२ शेषं ३।

पलचतुर्थभागत्वात्कर्षस्येति चतुर्गुणं छेदेन पुनर्भक्तं लब्धौ कर्षौ २।

द्वितीयोदाहरणम्—

५ प्रकृष्टकर्पूरपलत्रिषष्ट्या

चेन्नभ्यते निष्कचतुष्कयुक्तम्।

शतं तदा द्वादशभिः सपादैः

पलैः किमाचक्ष्व सखे विचिन्त्य॥ ७५ ॥

प्रकृष्टस्योत्तमस्य कर्पूरस्य त्रिषष्टिपलैः यदि चतुरधिकं निष्कशतं लभ्यते

१० तदा सपादैर्द्वादशभिः पलैः किं द्रव्यं लभ्यत इति।

न्यासः ६३ । १०४ ।

४९
४

 ।

मध्यमन्यजाति द्रव्यत्वादादावन्ते च कर्पूरजाति। आदौ प्रमाणमूल्यत्वा-
त्प्रमाणमन्त इच्छात्वादिच्छेति।

मध्यमिच्छागुणं जातं

५०९६
४

 प्रमाणेन भक्तं भिन्नभागत्वात्परिवर्त्य गुणं

१५

५०९६
२५२

 । भागे लब्धा निष्काः २० शेषं

५६
२५२

 ।

भागकृत्वात् -इ ◇ कर्षस्य- कर्षकस्य -ऋ ◇ गुणम्- १२ इत्यधिकम् -क ◇ छेदेन(२)- छेदम् -उ
◇ पुनः- ल -क

४-८ द्वितीय... विचिन्त्य] अथ इत्यधिकम् -क ◇ उदाहरणम्- उदा० -उ -ख ◇ चेत्- यत् -क
९-१० प्रकृष्टस्य... लभ्यत इति] कर्पूरस्य- न दृश्यते -उ -ख ◇ पलैः- पलेन -उ। पले -ख ◇
अधिकम्- अधिक -ऊ ◇ शतम्- फलम् इत्यधिकम् -ऋ ◇ स- न दृश्यते -आ ◇ द्वादशभिः-
द्विदिभिह् -क

११-१३ न्यासः... इच्छेति] ६३-

६३
१

 -क ◇ १०४- १०६ -ऊ।

१०४
१

 -क ◇ मध्यम्...मूल्यत्वात्- न
दृश्यते -आ ◇ द्रव्य- न दृश्यते -ऋ ◇ अन्ते(१)- अंतम् -इ। अंत -ख ◇ जाति(२)- जातिः -उ
-ऋ। जा -ऊ ◇ मूल्य- मू -उ। पूर्व -ऋ ◇ इच्छा(१)- इच्छ -ऋ। इच्छादि -क

१४-१५ मध्यम्... शेषं

५६
२५२

] मध्यम्- मध्येन -आ ◇ इच्छा- न दृश्यते -आ ◇

५०९६
४

 -५०९६
-इ -ऊ ◇ प्रमाणेन- प्रमाणे -इ ◇ भक्तम्- न इत्यधिकम् -इ। भक्त -ऊ ◇ भिन्न- भिन्ना -इ ◇ भाग-
मार्ग -आ। भागहार -ऊ ◇ गुणम्(२)- गुणन -उ ◇

५०९६
२५२

 -

५०९६
२५३

 -आ ◇ लब्धा- लब्धम् -आ।
लब्धानि -ऋ ◇ निष्काः- निष्कानि -ऋ ◇ शेषम्- न दृश्यते -इ -ऊ

निष्कस्य षोडशांशो द्रम्म इति षोडशगुणं $\begin{array}{|c|} \hline ८९६ \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$ भागे लब्धा द्रम्माः ३ शेषं

$\begin{array}{|c|} \hline १४० \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$ ।

द्रम्मषोडशांशस्य पणस्य लाभार्थं षोडशगुणं $\begin{array}{|c|} \hline २२४० \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$ लब्धाः पणाः ८ शेषं

$\begin{array}{|c|} \hline २२४ \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$ ।

५ काकिणीचतुष्टयात्मकत्वात्पणस्य चतुर्गुणं $\begin{array}{|c|} \hline ८९६ \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$ भागे लब्धा काकिण्यः ३

शेषं $\begin{array}{|c|} \hline १४० \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$ ।

काकिण्या विंशतिवराटकात्मकत्वाद्विंशतिगुणं $\begin{array}{|c|} \hline २८०० \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$ भागे लब्धा वराटकाः

११ शेषं $\begin{array}{|c|} \hline २८ \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$ ।

अष्टाविंशत्यापवर्तिते वराटकभागाः $\begin{array}{|c|} \hline १ \\ \hline ९ \\ \hline \end{array}$ ।

१-२ निष्कस्य... शेषं $\begin{array}{|c|} \hline १४० \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$] निष्कस्य... शेषं $\begin{array}{|c|} \hline १४० \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$ - न दृश्यते -इ। द्रम्मः ३ पण ६ -ऊ $\diamond$ लब्धा-
लब्धे -आ -ऋ -क $\diamond$ शेषम्- जां कृ इत्यधिकम् -ख
३-४ द्रम्म... शेषं $\begin{array}{|c|} \hline २२४ \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$] द्रम्म... लब्धाः- न दृश्यते -इ $\diamond$ द्रम्म- द्रम्मा -ख $\diamond$ पणस्य- पणन
-आ। पण -इ -उ -ऊ -ऋ -ऌ -ख $\diamond$ लाभ- न दृश्यते -आ -उ $\diamond$ गुणम्- गुणः -क $\diamond$ $\begin{array}{|c|} \hline २२४० \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$ - न
दृश्यते -क $\diamond$ शेषम्- शेषः -आ
५-६ काकिणी... शेषं $\begin{array}{|c|} \hline १४० \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$] गुणम्- गुणः -उ -ख $\diamond$ लब्धाः- लब्धा -ऋ -क $\diamond$ $\begin{array}{|c|} \hline १४० \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$ - न दृ-
श्यते -आ
७-९ काकिण्या... भागाः $\begin{array}{|c|} \hline १ \\ \hline ९ \\ \hline \end{array}$] विंशति(१)- विंशते -ख $\diamond$ वराटक(१)- वराटका -उ। इति इत्य-
धिकम् -उ $\diamond$ आत्मकत्वात्- न दृश्यते -उ। त्वात् -ख $\diamond$ गुणम्- गुणितम् -इ -ऊ $\diamond$ भागे...
वराटक(२)- न दृश्यते -आ $\diamond$ भागे- हत इत्यधिकम् -ऊ $\diamond$ $\begin{array}{|c|} \hline २८ \\ \hline २५२ \\ \hline \end{array}$ - न दृश्यते -ऋ $\diamond$ अपवर्तिते-
पंचवर्ते -इ। अपवर्ते -ऊ -क। अपवर्तेन -ऋ -ऌ $\diamond$ वराटक(२)- वराटका -ऋ $\diamond$ $\begin{array}{|c|} \hline १ \\ \hline ९ \\ \hline \end{array}$ - इति इत्य-
धिकम् -ऋ

तृतीयोदाहरणम्—

द्रम्मद्वयेन साष्टांशा

शालितण्डुलखारिका।

लभ्या चेत्पणसप्तत्या

५

तत्किं सपदि कथ्यताम्॥ ७६ ॥

सुगमाक्षरयोजना। पणसप्तत्येति वचनात्सजातीयकरणार्थं प्रमाणेच्छयोः
पणीकृतयोर्न्यासः

३२	९	७०	।
१	८	१	

प्राग्वल्लब्धे स्वार्यौ द्रोणाः ७ आढकः १ प्रष्टौ २। इति।

व्यस्तत्रैराशिकस्यावसरमाह—

१०

इच्छावृद्धौ फले ह्रासो

ह्रासे वृद्धिश्च जायते।

व्यस्तं त्रैराशिकं तत्र

ज्ञेयं गणितकोविदैः॥ ७७ ॥

यत्र त्रैशिक इच्छावृद्धौ फलह्रासः संभवतीच्छाह्रासे फलवृद्धिः संभवति

१५ लोके तत्र गणितकुशलैर्व्यस्तं त्रैराशिकं ज्ञेयम्।

तमेवावसरं स्वयं संक्षेपतः प्रदर्शयति—

जीवानां वयसो मूल्ये

तौल्ये वर्णस्य हैमने।

१-८ तृतीय... प्रष्टौ २। इति] उदाहरणम्- उदा० -उ -ख ◇ अंशा- अंशाः -ऋ ◇ आक्षर- न दृश्यते -ऋ ◇ योजना- योजनाः -ऋ। योजनात् -ऋ ◇ सप्तत्या- सदा -ऋ। सप्तत्य -ख ◇ इच्छयोः- चेदयोः -उ -ख ◇ पणी- पण -क ◇ कृतयोः- कृत्ययोः -इ। कृतयो -ऊ ◇ प्राग्वत्- प्राक् -क ◇ लब्धे- लब्धो -इ ◇ स्वार्यौ- स्वार्यौ -इ। स्वार्ये -ऋ ◇ ७-३ -आ। न दृश्यते -क ◇ आढकः- आढ -क ◇ प्रस्थौ- प्रस्थो -इ ◇ इति- न दृश्यते -उ -ऋ -ख। त्रैराशिकम् इत्यधिकम् -ऋ
९-१५ व्यस्त... ज्ञेयम्] अथ व्यस्तं त्रैराशिकं तत्र ज्ञेयं गणितकोविदैरित्यादि इत्यधिकम् -ऋ। अथ इत्यधिकम् -ऋ -क ◇ व्यस्त- न दृश्यते -ऋ ◇ राशिकस्य- राशिक -इ -ऊ -ऋ ◇ वृद्धौ(१)- लब्धौ -क ◇ ह्रासः(१)- ह्रासे -आ ◇ व्यस्तम्(१)- व्यस्त -आ -इ -ऊ ◇ फल(१)- फले -इ -उ -ऊ ◇ ह्रासः(२)- ह्रास -इ। ह्रासम् -ऋ ◇ संभवति(१) भवति -इ। भवति -ऊ ◇ ह्रासे(२)- राशे -इ ◇ संभवति(२)- संभवति -इ ◇ लोके- लोके -उ ◇ कुशलैः- २ इत्यधिकम् -ऊ ◇ व्यस्तम्(२)- व्यस्त -ऋ ◇ ज्ञेयम्(२)- भवति -उ। भवेत् -ऋ -ख
१६-२ तम्... भवेत्] तमेव...प्रदर्शयति- न दृश्यते -ऋ ◇ एव- अगत इत्यधिकम् -ऊ ◇ स्वयम्- ज्ञेयम् -ऋ ◇ संक्षेपतः- पुर्वम् इत्यधिकम् -उ। पुर्वं इत्यधिकम् -ख ◇ प्रदर्शयति- क- थयति -आ ◇ वयसः- वयसा -आ। वसाम् -क ◇ मूल्ये- मौल्ये -आ -ऊ -क ◇ वर्णस्य- वर्णश्च -ऊ ◇ हैमने- हैमनि -आ -ऋ। हैमनि -क ◇ व्यस्तम्- व्यस्त -इ

भागहारे च राशीनां

व्यस्तं त्रैराशिकं भवेत् ॥ ७८ ॥

जीवानां मूल्यं वयोऽधिकानां हीनं वयोऽल्पानामधिकम्। एवं हैमने हेमनः
शोधने तौल्यक्षये वर्णवृद्धिः तौल्यवृद्धौ वर्णक्षय इति। धन्यराशीनामल्पमान-
५ मितानामनल्पमानमितौ संख्याक्षयः बृहन्मानमितानां वा लघुमानमितौ सं-
ख्यावृद्धिरित्यादिषु स्थानेषु व्यस्तं त्रैराशिकं भवति।

अत्रोदाहरणानि। आदौ जीववयोमूल्योदाहरणद्वयम्—

प्राप्नोति चेत्योडशवत्सरा स्त्री

द्वात्रिंशतं विंशतिवत्सरा किम्।

१० द्विधूर्वहो निष्कचतुष्कमुक्षा

प्राप्नोति धूःषड्वहस्तदा किम् ॥ ७९ ॥

यदि षोडशवर्षा स्त्री द्वात्रिंशतं निष्कानां लभते तदा विंशतिवत्सरा किं
लभत इति। यदि चोक्षानड्वान्द्विधूर्वहो निष्कचतुष्टयं प्राप्नोति तदा धूःषड्वहः
किं प्राप्नोतीति।

१५ प्रथमोदाहरणे न्यासः १६ । ३२ । २० ।

३-६ जीवानां... भवति] मूल्यम्-मौल्यम्-आ ◇ अधिकानाम्-मूल्यम् इत्यधिकम्-आ ◇
हीनम्-न दृश्यते-आ। हीन-इ। हीन-ऊ ◇ अल्पानाम्-अल्पनाम्-ऊ ◇ अधिकम्-अधिके
-इ ◇ एवम्-स इत्यधिकम्-आ ◇ हैमने-हेमनि-आ-ऋ। हैमम्-उ ◇ तौल्य(१)-तौल्य-इ ◇
तौल्य(२)-तौल्ये-इ ◇ क्षयः(१)-क्षया-इ ◇ कसऽय इति-क्षयति-ऊ ◇ अल्प(१)-न दृश्यते-ऋ
◇ मान(१)-न-आ। न दृश्यते-ऋ ◇ मितानाम्(१)-मितालाम्-आ। न दृश्यते-ऋ ◇ अनल्प-
आल्प-आ। अल्प-ऋ ◇ मान(२)-न दृश्यते-इ ◇ मितौ(१)-मितो-इ ◇ बृहन्-वृद्ध-क ◇
मान(३)-मा-इ। स-ऊ ◇ लघु-ल-उ। लत्व-ऋ। लक-क ◇ मितौ(२)-मितो-इ
७-११ अत्र... किम्] अत्रोदाहरणानि-इदमुद्देशकेन-आ ◇ उदाहरणानि-तत्र इत्यधिकम्-ऋ।
अत्र इत्यधिकम्-क ◇ मूल्य-मौल्य-आ। मूल्ये-ऋ। द्वाव् इत्यधिकम्-ऋ ◇ उदाहरण-उदा०-उ
-ख। उदाहरणौ-ऋ। उदाहरणम्-क ◇ द्वयम्-न दृश्यते-ऋ ◇ शतम्-शतिम्-ऋ ◇ वत्सरा(२)-
धि इत्यधिकम्-इ ◇ उक्षा-उक्तम्-आ

१२-१४ यदि... प्राप्नोतीति] चेद् इत्यधिकम्-आ ◇ वर्षा-वर्षिकी-आ। वसा-ऊ ◇ शतम्-
शत-आ-ऋ। शति-ऋ ◇ निष्कानाम्-निष्काम्-आ। वा इत्यधिकम्-आ ◇ लभते(१)-लभंते
-आ। लभ्यते-इ-ऊ-ऋ ◇ वत्सरा-वत्सरै-इ ◇ लभते(२)-लभंते-आ। लभ्यते-इ-ऊ-ऋ।
त्यदि इत्यधिकम्-ऊ ◇ इति(१)-न दृश्यते-आ ◇ च न दृश्यते-आ-क ◇ उक्षानड्वान्-न
दृश्यते-आ ◇ द्वि-वि-क ◇ षट्-षट्-ऊ-ऋ-ऋ ◇ वहः(२)-कवम् ◇ इति(२)-न दृश्यते-इ
-उ-ऊ

१५-२ प्रथम... अपवर्तनात् $\left[\frac{3}{4} \right]$ उदाहरणे-उदाहरणम्-आ-क। उदाहरण-इ-ऋ। उदा०-उ

विपरीतसाधनेन प्रमाणेन गुणितं मध्यं ५१२। इच्छया भक्ते लब्धा निष्काः २५
निष्कभागाश्चतुरपवर्तनात्

३
५

द्वितीयोदाहरणम्। न्यासः २। ४। ६।

अत्रापि प्रमाणगुणं मध्यं ८। इच्छया ६ भक्ते लब्धा निष्काः १ अर्धापवर्तान्नि-

५ निष्कभागाः

१
३

अत्र वयोऽतीता स्त्र्यूक्षा वा हीनमूल्यः वयऊनावधिकमूल्यौ। अतः व्य-
स्तविधानम्।

हैमन उदाहरणम्—

दशवर्णं सुवर्णं चेद्

१०

गद्याणकमवाप्यते।

निष्केण तिथिवर्णं तु

तदा वद कियन्मितम्॥ ८० ॥

निष्केणैकेन दशवर्णं हेमगद्याणकः प्राप्यते तत्र तिथिवर्णं कियदिति।

न्यासः १०। १। १५।

-ख ◇ साधनेन- साधने -आ -ऋ ◇ ५१२- ५५२ -क ◇ भक्ते- भक्तेन -इ ◇ लब्धाः- लब्ध -ऋ ◇
भागाः- भागात् -आ ◇ अपवर्तनात्- अपवर्तना -आ ◇ $\frac{3}{2}$ - $\frac{4}{3}$ -क

३-७ द्वितीय... व्यस्तविधानम्] उदाहरणम्- उदा० -उ -ख। उदाहरण -ऊ। उदाहरणेन -क ◇
प्रमाण- प्रमाणम् -ऋ। प्रमाणेन -क ◇ गुणम्- गुण -आ। न दृश्यते -ऋ। गुणितम् -क ◇ मध्यम्-
न दृश्यते -ऋ ◇ भक्ते- भक्ते -आ ◇ अपवर्तनात्- अपवर्तना -आ। अपवर्ताः -इ -ऊ। अपवर्तने
-ऋ। अपवर्णा -क ◇ निष्क- ष्क -ऋ ◇ $\frac{1}{3}$ - $\frac{4}{3}$ ◇ अतीता- अधिका -ऋ ◇ स्त्री- वयोऽधिक
इत्यधिकम् -आ ◇ उक्षा- उक्षाः -आ ◇ वा- न दृश्यते -आ। च -ऋ। व -क ◇ हीन- हिनैः -आ।
हन -क ◇ मूल्यः- अल्या -आ। मूल्यम् -उ -ऋ ◇ वयः(२)- वयसा -आ -ऊ -ऋ। वया -क ◇
ऊनौ- गुणौ -आ। ऊनो -इ -ऋ। हिनौ -ऋ -क ◇ मूल्यौ- मौल्यौ -आ। मूल्यः -ऋ ◇ व्यस्त-
व्यस्तम् -ऋ -क -ख

८-१३ हैमन... कियदिति] हैमने- हैमनि -आ -ऋ। हैमने -इ। हैमन् -ऊ। हैमने -ऋ ◇ उदाहर-
णम्- उदा० -उ ◇ वर्णम्(१)- वर्णा -आ। वर्ण -क ◇ निष्केन(१)- न दृश्यते -इ ◇ च...मितम्- कियत्
विद्वन् यदि चेत्सिनिगद्यताम् -इ ◇ च- तु -आ -क ◇ वद- वर्ण -क ◇ एकेन- न दृश्यते -ऋ ◇
वर्णम्(४)- वर्ण -क ◇ हेम- सुवर्णम् -आ। न दृश्यते -ऋ। हेमः -ऋ ◇ गद्याणकः- गद्याणकम् -ऋ
◇ वर्णम्(५)- वर्णोम् -आ ◇ कियदिति- केयथितम् -आ। कियति -ऋ

१४-३ न्यासः... व्यस्तविधानम्] लब्धम्- लब्धाः -आ ◇ $\frac{2}{3}$ - $\frac{1}{3}$ ◇ अत्र- न दृश्यते -क ◇
इच्छया- इच्छाया -आ -इ -ऋ -ऋ। इवया -क ◇ वर्णक- वर्णकौ -इ। वर्ण -ऋ ◇ वृद्धौ- द्वौ -इ ◇

लब्धं प्राग्वत्साधनेन गद्याणकभागः

२
३

 ।

अत्रापीच्छया वर्णवृद्धौ हेम्नस्तौल्यद्वाः इच्छावर्णकक्षये मध्यस्य तौल्य-
स्य वृद्धिरिति व्यस्तविधानम्।

राशिभागहारे उदाहरणम्—

५ सप्तादकेन मानेन
राशौ सस्यस्य मापिते।
यदि मानशतं जातं
तदा पञ्चादकेन किम्॥ ८१ ॥

यो धन्यराशिः सप्तद्रोणप्रमाणादकमानेन मितः मानशतं जातं स एव यदि
१० पञ्चद्रोणप्रमाणादकमानेन मीयते तदा कतिमानानि स्युरिति।

इहापीच्छया मानवृद्धौ संख्याद्वाः मानलाघवे संख्यावृद्धिरतो व्यस्तवि-
धिना साधनम्।

न्यासः ७। १००। ५ । लब्धानि मानानि १४०।

[पञ्चसप्तनवराशिकादि]

पञ्चराशिकादौ करणसूत्रं वृत्तम्—

१५ पञ्चसप्तनवराशिकादिके
ऽन्योन्यपक्षनयनं फलच्छिदाम्।
संविधाय बहुराशिजे वधे
स्वल्परशिषवधभाजिते फलम्॥ ८२ ॥

तौल्य-तौल्यः -ऋ ◊ इच्छा- वा इत्यधिकम् -ऋ ◊ कक्षये- विषये -उ ◊ तौल्यस्य- तौल्य -इ -ऊ
◊ व्यस्त- व्यस्तः -ऋ ◊ विधानम्- धान्य -ऋ। विधानम् -क। विधान -ख। अञ्च इत्यधिकम् -क
४-१३ राशि... मानानि १४०। भाग- भागे -इ ◊ उदाहरणम्- उ० -उ -ख ◊ राशौ- राशौ -इ ◊
सस्यस्य- वान्यस्य -इ। सस्य -क ◊ मापिते- माप्यते -क ◊ यः- न दृश्यते -ऋ ◊ मानेन(२)- मान
-आ ◊ मान(२)- मन -इ। सन् -ऊ ◊ जातम्(२)- न दृश्यते -ऋ ◊ यदि(२)- तदा इत्यधिकम् -ऋ
◊ मानेन(३)- मानेन -आ। मानेने -ऊ ◊ इहापीच्छया- हीयोच्छाया -आ ◊ इच्छया- इच्छाया
-ऋ। इवया -क ◊ मान(३)- मानम् -आ -उ -ऋ -क -ख ◊ द्वाः- द्वाः -इ। द्वाः -ख ◊ लाघवे-
संलाघवे -ऋ ◊ अतः- इति -ऋ
१४-१८ पञ्च... फलम्। अथ इत्यधिकम् -आ -ऋ। एवम् इत्यधिकम् -ऋ -क ◊ सूत्रम्- सूत्र
-ख ◊ अन्योन्य- धन्य -इ ◊ भाजिते- भजितम् -क

पञ्चराशिकसप्तराशिकनवराशिकैकादशराशिकेषु न्यस्तेषु फलस्यान्यपक्ष-
नयनं कार्यं तथा च्छेदानां संभवानामन्यपक्षनयनं कार्यं ततो बहुराशिवध अ-
ल्पराशिवधेन भाजिते फलं भवति।

यत्राल्पपक्षे फलं नीतं स बहुराशिरिति।

[पञ्चराशिकम्]

५ पञ्चराशिक उदाहरणम्—

मासे शतस्य यदि पञ्चकलान्तरं स्याद्

वर्षे गते भवति किं वद षोडशानाम्।

कालं तथा कथय मूलकलान्तराभ्यां

मूलं धनं गणक कालफले विदित्वा ॥ ८३ ॥

१० रूपशतस्य वृद्ध्या दत्तस्य मासे गते यदि पञ्चरूपाणि कलान्तरसंज्ञानि भ-
वन्तीति प्रमाणवृत्तमाश्रित्य वृद्ध्या दत्तानां षोडशानां रूपणां वर्षे गते किं क-
लान्तरं भवतीति वद। तथैवं ज्ञातफलमूलधनाभ्यां कालं कथय। तथा हे गणक
गतकालं कलान्तरं फलं च ज्ञात्वा मूलं धनं कथय।

एवं परस्परं पञ्चभिः कोष्ठैः षष्ठस्याज्ञातस्य साधनं ज्ञातव्यम्।

१-४ पञ्च... बहुराशिरिति] पञ्चराशिक- न दृश्यते -आ। पञ्चराशि -ऋ ◇ सप्तराशिक- न दृ-
श्यते -आ। सप्तराशि -ऋ ◇ नवराशिक- न दृश्यते -आ ◇ एकादश- न दृश्यते -आ। कादश -क
◇ राशिकेषु- राशिकादिकेषु -आ। राशिषु -उ -ख ◇ फलस्य- कल्पस्य -इ अन्य(१)- न्य -ख ◇
तथा- तंत -इ। न दृश्यते -ऊ ◇ छेदानाम्- न दृश्यते -इ -ऊ। च इत्यधिकम् -ऋ -ऋ -क ◇
संभवानाम्...कार्यम्(२)- न दृश्यते -इ -ऊ ◇ संभवानाम्- संभावनाम् -ऋ ◇ ततः- न दृश्यते -इ
◇ बहु(१)...स- न दृश्यते -ऋ ◇ राशि(५)- राशी -ऊ ◇ वधेन- वध -आ ◇ अल्प(२)- अय -ऊ
◇ फलम्(२)- फलमा -उ ◇ बहु- व -आ

५-९ पञ्च... विदित्वा] पञ्च...उदाहरणम्- इदम् उद्देशकेन पञ्चराशिकं प्रकृतयति -आ ◇ राशि-
के- राशि -उ ◇ उदाहरणम्- उ० -उ -ख ◇ यदि- किल -क ◇ स्यात्- तद् -इ। यत् -क

१०-१३ रूप... कथय] वृद्ध्या(१)- न दृश्यते -ऊ ◇ दत्तस्य- दत्त -उ -ख। स्य -ऊ ◇ मासे- माने
-आ ◇ गते(१)- न दृश्यते -इ। गत -ऊ। सति इत्यधिकम् -आ -इ -उ ◇ रूपाणि- वर्षानि -ऋ ◇
अन्तर- अन्तरम् -ऊ ◇ संज्ञानि- संज्ञा -ऊ -ऋ। संज्ञानी -क ◇ भवन्ति- भवति -ऋ ◇ प्रमाण-
प्रथमा -आ ◇ वृत्तम्- वृत्त्यम् -ऋ। वृत्तिम् -क ◇ दत्तानाम्- हत्वानाम् -उ। हत्वानाम् -ऋ ◇
षोडशानाम्- षोडशांशानाम् -उ -ख ◇ वर्षे- वर्ष -आ ◇ किम्- वि -उ। कि -ख ◇ कल(२)- फल
-आ ◇ वद- चेत् -ऋ ◇ एवम्- एव -ऋ -क ◇ फल- फले -आ ◇ धनाभ्याम्- धनानाम् -ऋ ◇
कालं(१) कथय(१)- कथय कालम् -ऋ ◇ तथा(२)...कथय(२)- न दृश्यते -इ -ऊ ◇ गत- शत -ऋ
◇ कालम्(२)- न दृश्यते -आ। काल -ऋ -ऋ ◇ च- न दृश्यते -आ -ऋ ◇ मूलम्- मूल -ऋ

१४-२ एवम्... वधः १००। १६०] कोष्ठैः- कोष् -ऋ। कोष्ठकैः -क ◇ षष्ठस्य- ष्ट -ऋ ◇ १/१२/१००/-

न्यासः	१	१२
	१००	१६
	५	

फलं ५ अन्यपक्षे नित्वा	१	१२	राशिस्वपक्षवधः १००। ९६०।
	१००	१६	
		५	

बहुराशिजे वधे फलसंयोगात् ९६० अल्पराशिवधेन १०० भक्ते लब्धं कलान्तरं
रूपाणि ९ शेषस्य ६० विंशत्यापवर्तनाद्रूपभागाः

३
५

इच्छाकालज्ञानार्थं न्यासः	१	०
	१००	१६
	५	४८
		५

१६॥५॥ - १/१२॥१००/१६॥५/०॥ - उ - ऋ - क - ख - ५ - न दृश्यते - ऋ - ऋ - १/१२॥१००/१६॥५॥ -
१/१२॥१००/१६॥०/५॥ - उ - ऋ - क - ख - न दृश्यते - ऋ - १/१२॥१००/१६॥५॥ - राशि - न दृश्यते - आ। राशिः - उ -
स्वपक्ष - स्वल्पराशि - आ। पक्ष - ऋ - १००(३) - बहुराशिवध इत्यधिकम् - आ - ९६०(१) - पुनः
न्यस इत्यधिकम् - ऋ

३-४ बहु... भगा $\frac{3}{5}$ बहु... ९६०(२) - न दृश्यते - आ - १/१२॥१००/१६॥५॥ - न्यसि - ऋ - वधे - न दृश्यते
- ऋ। वधः - ख। लब्धम् इत्यधिकम् - ऋ - फल - फलम् - ऋ। न दृश्यते - क - संयोगात् - संगात्
- ऊ। संयोग्यम् - ऋ। संयोया - ऋ। न दृश्यते - क। च इत्यधिकम् - ऋ - अल्प - अस्य - ऊ -
१००(४) - न दृश्यते - ऋ - ऋ - भक्ते - भक्तेन - आ - लब्धम् - न दृश्यते - ऋ - कला - क - ऊ
- अन्तरम् - तर्म् - ऊ। अन्तर - ऋ - ऋ - ६० - न दृश्यते - आ - इ - ऊ - ऋ - ऋ - ख। $\frac{६०}{१००}$ - क
- अपवर्तनात् - अपवर्तन - आ - भागः - विभागः - ऊ - $\frac{३}{५}$ - ६ - आ। भागानुबन्धे जातं $\frac{४८}{५}$
इत्यधिकम् - उ - ख

५-३ इच्छा... मासाः १२। अथ इत्यधिकम् - क - इच्छाकालज्ञा - ज्याफल - आ - अर्थम् -
पुनर्न्यास इत्यधिकम् - इ - ऊ। न्यास इत्यधिकम् - ऋ - १/०॥१००/१६॥५/४८॥ ५॥ - न दृ-
श्यते - आ - क - फलयोः - न दृश्यते - इ - ऊ। कालयोः - क - अन्य(१) - अन्योन्या - आ। अ-
न्योन्य - ऋ - पक्ष(१) - न दृश्यते - आ - नयने - नयनेन - ऋ - ऋ - १/०॥१००/१६॥४८॥ ५॥ -
१/०॥१००/१६॥४८॥ ५॥ - आ। न दृश्यते - क - छेदस्य - छेदानाम् - आ - ऋ - क। छेद - ऋ। अपि इ-
त्यधिकम् - ऋ - क - अन्य(२) - अन्योन्य - आ - पक्ष(२) - पक्षे - इ - ऊ - ऋ - क - ख - नयनम् - नय-
नात् - आ। नयन - ऋ। न्यास इत्यधिकम् - क - १/०॥१००/१६॥४८॥ ५॥ ५॥ - १/०॥१००/१६॥४८॥ ५॥
- ऊ। न दृश्यते - ऋ। १/०॥१००/१६॥४८॥ ५॥ ५॥ - क - उभौ - उभ - क - राशी - राशि - ऊ - फल-
न दृश्यते - आ - उ। फलम् - ऋ - क। फलः - ख - बहुलः - बहुना - आ। बहु - उ। न दृश्यते - ऋ।
बहुले - ख। फलेषु - उ - राशि - राशी - ई - राशिना - राशि - आ। राशिन - इ। राशीना - ऊ।
राशिनो - ऋ। वधेन - आ - भक्ते - भक्ते - ऋ। तो - ऋ - लब्धम् - लब्धः - आ - ऋ। लब्ध - इ - ऊ
- क - ख - इच्छा(२) - न दृश्यते - आ - कालः - काल - इ - ऊ - ऋ - मासाः - न दृश्यते - आ - उ।
मास - ऋ

फलयोरन्यपक्षनयने न्यासः	१ १०० ४८ ५	० १६ ५	। छेदस्यान्यपक्षनयनं	१ १०० ४८ ५	० १६ ५
-------------------------	---------------------	--------------	----------------------	---------------------	--------------

उभौ वधराशी ४ ८००। ४००।

फलबहुलो बहुराशिवधोऽल्पराशिना भक्तो लब्धमिच्छाकालः मासाः १२।

मूलधनज्ञानाय न्यासः	१ १०० ५	१२ ० ४८ ५	।
---------------------	---------------	--------------------	---

५ फलयोर्विनिमयः छेदस्यान्यपक्षनयनं यथा	१ १०० ४८ ५	१२ ० ५	गुणितौ राशी ४ ८००।
--	---------------------	--------------	--------------------

३००। अल्पेन हते लब्धं मूलधनं रूपाणि १६।

भिन्ने द्वितीयोदाहरणम्—

सत्र्यंशमासेन शतस्य चेत्स्यात्

कलान्तरं पञ्च सपञ्चमांशाः।

१० मासैस्त्रिभिः पञ्चलवाधिकैस्तत्

सार्धद्विषष्टेः स्फुटमुच्यतां किम्॥ ८४ ॥

यदि सत्र्यंशमासेन शतस्य दत्तस्य पञ्च निष्काः सपञ्चमांशा वृद्धिरूपाः स्युः

४ मूल... ॥ १५॥ धन- न दृश्यते -उ ◇ ज्ञानाय- अर्थम् -आ। ज्ञाताव्य -इ। साधनाय -उ ◇ १/१२॥१००/०॥४८/५॥ १५॥- १/१२॥१००/०॥५/४८॥ -इ। १/१२॥१००/०॥५/४८॥०/५॥ -क
५ -६ फलयोः... रूपाणि १६] विनिमयः- विनिमययः -इ। विनियम -ऋ ◇ अन्य- न दृश्यते -आ
◇ पक्ष- पक्षे -इ -ऊ -ऋ -ऋ -क -ख ◇ नयनम्- नयन -ऋ ◇ यथा- न दृश्यते -आ -इ -ऊ -ऋ
◇ १/१२॥१००/०॥५/४८॥ १५॥- न दृश्यते -आ -ऋ -ऋ -क -ख। १/१२॥१००/०॥४८/५॥०/५॥ -इ।
१/१२॥१००/०॥४८/५॥ -ऊ ◇ गुणितौ- गुणितो -ऊ ◇ राशी- राशि -ऊ ◇ ३००- अनेन इत्यधिकम्
-आ ◇ अल्पेन- अनल्प इत्यधिकम् -इ -ऋ -क -ख ◇ हते- हते -आ ◇ लब्धम्- न दृश्यते -आ।
लब्ध -ऋ ◇ धनम्- धन -ऋ ◇ रूपाणि- न दृश्यते -आ
७-११ भिन्ने... उच्यतां किम्] उदाहरणम्- उदा० -उ। उदाहर -क ◇ षष्टेः- षष्ट्या -क ◇ स्फुटम्-
फलम् -आ
११.१२-१२.१ यदि... यथोच्यताम्] त्र्यंश- त्रिंश -उ ◇ शतस्य- सतस्य -ख ◇ पञ्च... अंशैः-

तदेवं सपञ्चमांशैस्त्रिभिर्मासैः सार्धद्विषष्टेः किं स्यादिति स्फुटं यथोच्यताम्।

भागानुबन्धसवर्णितैर्न्यासः	४	१६	।
	३	५	
	१००	१२५	
	२६	२	
	५		

फलस्य च्छेदानां चान्यपक्षनयने न्यासः	४	१६	।
	५	३	
	१००	१२५	
	२	२६	
	५		

गुणितौ राशी २००००। १५६०००।

५ सफले बहुराशौ विफलेनाल्पेन भक्ते

१५६०००
२००००

 लब्धं रूपाणि ७ शेषं चतुःस-

हस्रापवर्त रूपभागाः

४
५

।

अत्रापि प्राग्वदज्ञातानां कालधनादीनां साधनं ज्ञातव्यमिति।

पञ्चमांशादिकपञ्चरूपानि कलान्तरं स्यात्तर्हि पञ्चमांशाधिकैः -ऋ $\diamond$ अंशाः- असा -आ। असा -इ। अंशः -उ। अंश -ऋ -क -ख $\diamond$ रूपाः- रूपः -उ $\diamond$ तदेवम्- तर्हि -आ $\diamond$ स(३)- न दृश्यते -इ -उ $\diamond$ पञ्चम(२)- पञ्च -इ -ऊ $\diamond$ अंशैः- अंशैः -क $\diamond$ सार्ध- सार्ध -ऊ $\diamond$ षष्टेः- फलम् इत्यधिकम् -आ। ६२। १। २ इत्यधिकम् -ऋ $\diamond$ किम्... यथा- न दृश्यते -आ २-३ भाग... $\parallel ५ / \parallel$ वर्णितैः- वर्णिते -आ। वर्णितो -इ। वर्णितै -ऊ। वर्णित -ऋ। वर्णिते -क $\diamond$ ४/१६ $\parallel ५ / ३ \parallel$ १००/१२५ $\parallel २ / २६ \parallel ५ / \parallel$ - ४/१६ $\parallel ३ / १२५ \parallel$ १००/२ $\parallel$ -आ। ४/१६ $\parallel ३ / ५ \parallel$ २६/१२५ $\parallel ५ / २ \parallel$ -इ -ऊ। तद्यथा इत्यधिकम् -ऋ -ऋ। न दृश्यते -ऋ। ४/१६ $\parallel ३ / ५ \parallel$ १००/१२५ $\parallel २६ / २ \parallel ५ / ० \parallel$ -क। ४/१६ $\parallel ३ / ५ \parallel$ -ख $\diamond$ फलस्य- फल -आ -ऋ -क $\diamond$ च- न दृश्यते -आ $\diamond$ अन्य- अन्योन्य -आ $\diamond$ पक्ष- पक्षे -इ $\diamond$ नयने- नयन -आ। नयनम् -इ। नयनेन -ऊ -ऋ -ऋ $\diamond$ ४/१६ $\parallel ५ / ३ \parallel$ १००/१२५ $\parallel २ / २६ \parallel ५ / \parallel$ - ४/१६ $\parallel ५ / ६ \parallel$ १००/१२५ $\parallel २ / २६ \parallel ५ / \parallel$ -आ। ४/१६ $\parallel ५ / ६ \parallel$ १००/१२५ $\parallel २ / १५ / २६ \parallel$ -ऊ -ऋ। ४/१६ $\parallel ५ / ६ \parallel$ १००/१२५ $\parallel २ / २६ \parallel ५ / ० \parallel$ -क। ४/१६ $\parallel ५ / ६ \parallel$ १००/१२५ $\parallel २ / \parallel ५ / २६ \parallel$ -ख ४-७ गुणितौ... ज्ञातव्यमिति] गुणितौ- गुणितो -ऊ $\diamond$ राशी- राशि -ऊ $\diamond$ २००००। १५६०००- $\frac{१५६०००}{२००००}$ -आ $\diamond$ भक्ते- भक्तो -ख $\diamond$ $\frac{१५६०००}{२००००}$ - न दृश्यते -आ -ऋ -क $\diamond$ लब्धम्- लब्ध -ऊ। फलम् इत्यधिकम् -ऋ $\diamond$ ७- न दृश्यते -आ -ऊ $\diamond$ शेषम्- $\frac{१६०००}{२००००}$ इत्यधिकम् -आ -क $\diamond$ सहस्रा- ४००० इत्यधिकम् -आ $\diamond$ अपवर्तम्- अपवर्तित -आ। अपवर्त -ऋ -क $\diamond$ $\frac{४}{५}$ - $\frac{५}{४}$ -इ $\diamond$ अज्ञातानाम्- ज्ञातानाम् -आ -उ -ख। अज्ञाताना -क $\diamond$ काल- का -क $\diamond$ धनादीनाम्- ज्ञानदि -आ। धनादेः -ऋ $\diamond$ इति- न दृश्यते -आ

[सप्तराशिकम्]

सप्तराशिक उदाहरणम्—

विस्तारे त्रिकराः कराष्टकमिता दैर्घ्ये विचित्राश्च चेत्

रूपैरुत्कटपट्टसूत्रपटिका अष्टौ लभन्ते शतम्।

दैर्घ्ये सार्धकरत्रयापरपटी हस्तार्धविस्तारिणी

५ तादृङ्गि लभते द्रुतं वद वणिग्वाणिज्यकं वेत्ति चेत्॥ ८५ ॥

अष्टौ पट्टसूत्रपटिकाः त्रिकरविस्तारा अष्टहस्तदीर्घाः सुरचितै रूपैरुत्कटाः समानगुणास्तौल्ये चित्रे। चेत्ता अष्टौ निष्कशतेन लभ्यन्ते तर्हि का पट्टसूत्रपटी पूर्वोक्तदैर्घ्यचित्रोपेता सार्धहस्तत्रयदीर्घा हस्तार्धविस्तृता किं लभते कियता प्राप्यत इत्यर्थः। चेद्धे वणिग्वाणिज्यं वेत्ति तत्शीघ्रं वदेति।

१०	न्यासः	३	१	।
		१	२	
		८	७	
		१	२	
		८	१	
		१	१	
		१००		
		१		

१-५ सप्त... वेत्ति चेत्] अथ इत्यधिकम् -आ ◇ राशिके- राशिकम् -क ◇ उदाहरणम्- उ० -उ -ख। उदाह० -ऋ ◇ कराः- करा -ऋ। न दृश्यते -क ◇ अष्टक- अष्ट -क
६-९ अष्टौ... वदेति] सूत्र(१)- सूत्रम् -इ ◇ पटिकाः- पटिका -ऋ -क। पटिकाः -ख ◇ अष्ट- अष्टौ -क ◇ हस्त(१)- कर -इ -ऊ ◇ दीर्घाः(१)- दीर्घ्याः -उ। यदि शतम् इत्यधिकम् -आ ◇ सुरचितैः... शतेन- न दृश्यते -आ ◇ सुरचितैः...उपेता- यदि शतं लभते तर्हि दैर्घ्यं -ऋ ◇ सुरचितैः- सुरचित -उ -ख। स्युरिति -ऋ ◇ समान- समानः -ऋ। समानम् -ख ◇ गुणाः- न दृश्यते -उ ◇ तौल्ये- तौल्य -उ। मौल्ये च इत्यधिकम् -ऋ ◇ चित्रे- चित्र -इ -उ। न दृश्यते -ऋ। चित्रै -ख ◇ चेत्ता- चित्रा -इ। विचित्र -उ -क -ख। न दृश्यते -ऋ ◇ अष्टौ(२)- अष्टौ -क। यदि इत्यधिकम् -क ◇ शतेन- शतम् -क ◇ लभ्यन्ते- लभ्यते -उ। लभन्ते -क ◇ एका...उक्त- न दृश्यते -आ ◇ उक्त- उ -ऋ। उक्ता -ख ◇ दैर्घ्य- दीर्घ -इ -क। दार्घ -ऊ -ख ◇ चित्र- न दृश्यते -आ। विचित्र -ऋ। विस्तृत -क ◇ उपेता- न दृश्यते -आ। अप्येता -ऋ -क। दैर्घ्य इत्यधिकम् -क ◇ हस्त(२)- कर -क ◇ त्रय- त्रया -आ। यदि इत्यधिकम् -इ ◇ दीर्घा- न दृश्यते -आ। दीर्घाः -उ। अपरा -ऋ -क ◇ विस्तृता- विस्तृताः -उ ◇ लभते- लभ्यत -आ -इ -ऊ। लभन्ते -उ ◇ हे- न दृश्यते -ऋ ◇ वाणिज्यम्- वाणिज्यकम् -आ। वरवाणिज्यम् -क ◇ वेत्ति- वेति -उ ◇ तत्- तर्हि -आ। त -उ

अन्यपक्षप्रापितेषु फलच्छेदेषु न्यासः	३	१	।
	२	१	
	८	७	
	२	१	
	८	१	
	१	१	
	०	१००	
	१	०	

पूर्ववद्गुणितौ राशी ७६८। ७००।

फलाप्तिराशिर्धनः। तस्मिन्नल्पेन फलत्यक्तेन भक्ते लब्धं [निष्कः] ०।

निष्के षोडशद्रम्माः स्युरिति षोडशभिर्विनिध्य प्राग्भाजकेन भक्ते लब्धा द्रम्माः

५ १४ पणाः ९ काकिणी १ वराटकाः ६ यथासंभवापवर्तनेन वराटकभागाश्च

२
३

[नवराशिकम्]

नवराशिक उदाहरणम्—

१-३ अन्यपक्ष... [निष्क] ०] पक्ष- नयन इत्यधिकम् -ऋ। नयने इत्यधिकम् -क ङ प्रापितेषु-
प्राप्तेषु -इ -ऊ। प्राप्यतेषु -। न दृश्यते -क। फलेष्व् इत्यधिकम् -आ। न्यासः ३/१॥२/१॥८/७॥२/१॥
८/१॥१/१॥०/१००॥१/०॥ - न दृश्यते -आ -इ -ऊ -ऋ -ऋ -ख ङ पूर्ववत्- पूर्व -ऋ। फलच्छेदाम-
न्योन्यपक्षनयन न्यासः वधेन ७६८ भक्तम् इत्यधिकम् -ऋ ङ गुणितौ... भक्ते(१)- न दृश्यते
-ऋ ङ फल(१)- मूल -उ -ख। न दृश्यते -क ङ आप्ति- प्राप्ति -इ -ऊ। आप्त -उ -ख। नि -ऋ ङ
रासिः- राशेः -आ ङ घनः- धनम् -आ -ऊ। घन -इ। धन -ऋ -क ङ अल्पेन- अल्पे -इ। अनुलोने
-ऋ ङ फल(३)- - -इ ङ त्यक्तेन- क्तेन -इ। त्यक्ते -उ ङ भक्ते(१)- न दृश्यते -आ -ऊ। भक्तेन -इ
-क। अत्र बहुराशिवधो ७०० स्वल्पराशिवधेन ७६८ भक्तम् इत्यधिकम् -क ङ लब्धम्... द्रम्माह
१४- अत्र वद्राशिवधः ७०० स्वल्पराशिवध ७६८ भक्तलब्धनिष्क निष्कशेषषोडशगुण ११२०० अ-
नेन ७६८ लब्धा द्रह्मा १४ -आ ङ निष्कः- निष्क -इ -ऊ। निष्क -उ -ख। निष्काः -ऋ ङ ०- ७
-इ। न दृश्यते -ऋ

४-५ निष्के... भागाश्च [३] निष्के- निष्क -क ङ स्युरिति... द्रम्माः(२)- न दृश्यते -इ -ऊ ङ
विनिध्य- विभज्य -ऋ -क -ख। गुणयित्वा -ऋ ङ भाजकेन- भाजनेन -ऋ ङ लब्धाः- लब्धानि
-ऋ। लब्ध -ऋ -क ङ पणाः- पण -ऊ ङ काकिणी- काकिणि -ऊ ङ अपवर्तनेन- अपवर्तितेन
-आ। अपवर्तेन -ऋ -ख। च इत्यधिकम् -आ ङ वराटक- आढक -आ। वराटका -ऊ ङ भागाः-
भागः -आ -ऋ ङ च- न दृश्यते -ऋ -ऋ -क ङ करन् २३- इति सप्तराशिकम् इत्यधिकम् -आ
६-४ नवराशिक... कियत्] अथ इत्यधिकम् -आ ङ राशिके- राशिकम् -आ। राशिकेषु -ऊ ङ
उदाहरणम्- न दृश्यते -आ। उ० -उ -ख। उदा० -ऋ -क ङ विस्तृतौ- विस्तृता -आ। विस्तृतो -इ
ङ दीर्घ- दैर्घ्य -ऋ ङ कराः- करा -ऋ ङ लभन्ते(१)- लभते -आ। लभेतम् -इ ङ विस्तृति- विस्तृत
-ऋ ङ पिण्डदैर्घ्य- दैर्घ्यपिण्ड -आ ङ दैर्घ्य- पिण्ड इत्यधिकम् -क ङ मितयः- मितयोः -आ -ऋ
-क ङ येषाम्- मानः -आ -ऋ ङ मूल्यम्- मौल्यम् -क

पिण्डे येऽर्कमिताङ्गुलाः किल चतुर्वर्गाङ्गुला विस्तृतौ

पट्टदीर्घतया चतुर्दशकरास्त्रिंशल्लभन्ते शतम्।

एता विस्तृतिपिण्डदैर्घ्यमितयो येषां चतुर्वर्जिताः

पट्टास्ते वद मे चतुर्दश सखे मूल्यं लभन्ते कियत्॥ ८६ ॥

५ ये काष्ठपट्टाः पिण्डे द्वादशाङ्गुलास्तथा विस्तारे चतुर्वर्गाङ्गुलाः षोडशाङ्गुला-
स्तथा दीर्घतया चतुर्दशहस्तात्मका एवं स्वरूपा ऋजवो ग्रन्थिसुषिरादिदोषर-
हिताः त्रिंशदेकमूल्येन विक्रये शतं रूपाणां लभन्ते निष्कशतेन लभ्यन्त इत्य-
र्थः।

अथ येषां पुनरन्येषां पट्टानां पूर्ववदुक्तानां विस्तारपिण्डदीर्घत्वेऽप्येताः पूर्वो-
१० क्ता एव मितयो मानानि चतुरूपानि तद्यथा पिण्डेऽष्टाङ्गुलाः विस्तारे द्वादशा-
ङ्गुलाः दैर्घ्ये दशहस्ता एवं रूपाश्चतुर्दश कियन्मूल्यं लभन्ते सखे तन्मम वदेति।
प्रश्नद्वारेणावतारयति स्पष्टीकरणार्थम्।

न्यासः	१२	८	।
	१६	१२	
	१४	१०	
	३०	१४	
	१००	०	

५-८ ये... इत्यर्थः] काष्ठ- न दृश्यते -आ। ष -ऋ ◇ पट्टाः- पट्टा -ऋ ◇ पिण्डे- स्थूलत्व इ-
त्यधिकम् -आ। अर्कङ्गुला इत्यधिकम् -क ◇ अङ्गुलाः(१-२)- अङ्गुला -ऋ ◇ तथा(१)- विस्तृतौ
इत्यधिकम् -ऋ ◇ विस्तारे- विस्तारो -इ ◇ चतुः(१)- चतु -इ ◇ षोडशाङ्गुलाः- १६ इत्यधिकम्
-इ -ऊ ◇ तथा(२)- न दृश्यते -इ ◇ दीर्घतया- दैर्घ्ये -ऋ। दैर्घ्यतया -क ◇ रूपाः- रूपम् -आ ◇
ऋजवः- न दृश्यते -आ। ऋजुतः -ख ◇ ग्रन्थि- न दृश्यते -आ ◇ सुषिर- न दृश्यते -आ। सुषिर
-उ -ऋ -क। सुषिर -ऊ। सुषिर -ऋ ◇ आदि- न दृश्यते -आ ◇ रहिताः- न दृश्यते -आ। रहिताम्
-इ। रहिता -ऊ ◇ त्रिंशदेक- त्रिंशस्य -ऋ ◇ मूल्येन- मूल्ये -ऊ ◇ विक्रये- विक्रयेत् -क ◇
शतम्- शत -क ◇ लभन्ते- लभ्यन्ते -आ -इ। लभते -उ -ऋ -ख ◇ निष्कशतेन- न दृश्यते -ऋ
◇ लभ्यन्ते- न दृश्यते -ऋ

९-१२ अथ... अर्थम्] पुनः- न दृश्यते -ख ◇ अन्येषाम्- न दृश्यते -ख ◇ उक्तानाम्- उक्तानाम्
-आ। उक्तानाम् -इ। उद्दिष्टानाम् -ऋ ◇ विस्तार- विस्तार -इ -ऋ ◇ विस्तारपिण्ड- पिण्डविस्तार
-आ ◇ दीर्घ- दैर्घ्य -आ। न दृश्यते -ऋ ◇ दीर्घत्वेषु- दैर्घ्येषु -ऋ ◇ एताः- एताम् -आ। एतेषु
-ऋ ◇ उक्ताः- उक्तो -इ ◇ चतुरूपानि- चतुरूपाणि -आ। चतुस्त्याजानि -क ◇ विस्तारे- विस्तार
-इ। न दृश्यते -ऋ ◇ द्वादशाङ्गुलाः- न दृश्यते -ऋ ◇ चतुर्दश- वदुक्तौ राशी ७६८। ७००
फलातिराशिरर्धनतस्मिन्नल्पेन फलत्यक्तेनात्र बहुराशिवधः ७०० स्वल्पराशि इत्यधिकम् -ऋ ◇
मूल्यम्- मूलम् -इ ◇ लभन्ते- लभ्यते -आ -इ -उ। लभ्यन्ते -ऊ। लभते -ऋ ◇ तत्(२)- न दृश्यते
-आ -ऋ ◇ मम- मे -उ -ख

१३-२ न्यासः... भागाश्च $\frac{२}{३}$] अवतारयति- अवतारयन् -इ। अवभाषति -ऋ ◇ स्पष्टी- न दृश्यते

अत्र फलमन्यपक्षे प्राप्य स्वस्वपक्षे गुणयित्वा प्राग्वल्लब्धौ राशी ८०६४०।
१३४४०००। भागे हुते लब्धा निष्काः १६ निष्कभागाश्च

२
३

[एकदशराशिकम्]

एकादशराशिक उदाहरणम्—

पट्टा ये प्रथमोदितप्रमितयो गव्यूतिमात्रे स्थिताः

५ तेषामानयनाय चेच्छकटिनां द्रम्माष्टकं भाटकम्।

अन्ये ये तदनन्तरं निगदिता मानैश्चतुर्वर्जिताः

तेषां का भवतीति भाटकमितिर्गव्यूतिषट्के वद॥ ८७ ॥

ये पूर्वोदाहरणे प्रमाणरूपाः पट्टा उक्ताः। ते यदि गव्यूतिमात्रे दूरे स्थितास्ते-
षामानयनाय शकटिकानां भाटकार्थं द्रम्माष्टकं भवति तर्ह्यन्ये य इच्छारूपेणो-
१० क्ताः पूर्वमानेभ्यो मानैश्चतुर्वर्जितैरुक्ताश्च तेषां गव्यूतिषट्के स्थितानां भाटकस्य
मितिः प्रमाणं का भवेदिति सम्यग्ज्ञात्वा वदेति।

-आ। स्फुटी -ऋ -ऌ -क -ख ◇ करणार्थम्- न दृश्यते -आ ◇ अत्र...प्राग्वत्- अत्र फलमानय-
नेऽङ्का स्वस्वपक्षे गुणिताः -आ ◇ अत्र- न दृश्यते -ऋ ◇ फलम्- फल -ऋ ◇ अन्य- शून्य -उ
◇ स्वस्व- स्व -ऋ ◇ लब्धौ- लब्धो -इ ◇ भागे- भाग -इ ◇ हुते- ४ इत्यधिकम् -इ -ऊ ◇
लब्धाः- न दृश्यते -इ -ऊ ◇ १६- ६ -इ। शेषं

५३७६०
८०६४०

 शून्यापवर्त्य न्यासो यथा

५३७६
८०६४

 अस्या-
ङ्कस्याष्टशीत्यधिकषड्विंशत्यापवर्तने २६८८ न लब्धा इत्यधिकम् -उ। शेष अङ्कानां २६०८०
एभिरङ्कैरपवर्तनात् जाता इत्यधिकम् -ऋ
३-७ एकदश... वद] नवराशिक इत्यधिकम् -आ ◇ अथ इत्यधिकम् -क ◇ उदाहरणम्- उदा०
-उ -ऋ -ख। उदाह० -क ◇ उदित- उदिता -आ ◇ गव्यूति(१)- गव्यूति -ऋ ◇ स्थिताः- गताः -इ
◇ निगदिताः- निगदिताः -ऋ ◇ वर्जिताः- वर्जितैः -इ ◇ तेषाम्(२)- तेषा -इ ◇ इति- इह -क ◇
मितिः- मिति -इ
८-११ ये... वदेति] ये...आनयनाय- न दृश्यते -आ ◇ रूपाः- रूपा -क ◇ पट्टाः- पदा -ख ◇
उक्ताः(१)- उक्ता -ऋ ◇ यदि- न दृश्यते -आ -उ -ऋ -ऋ -ख ◇ दूरे- न दृश्यते -इ। दरे -ख ◇
शकटिकानाम्- शकटिनाम् -आ -ऋ। सकटिनाम् -क ◇ भाटकार्थम्- न दृश्यते -आ ◇ ये(२)-
तदनन्तरम् इत्यधिकम् -आ। य इच्छा- योक्ताः -इ ◇ रूपेणोक्ताः- न दृश्यते -इ ◇ मानेभ्यः-
माने -आ ◇ वर्जितैः- वर्जित -आ। वर्जिताः -उ -ऋ -ऋ ◇ च- न दृश्यते -आ ◇ षट्के- षट्के -ऋ
◇ भाटकस्य- भाटस्य -ख ◇ मितिः- मिति -आ। किमिति -उ ◇ प्रमाणम्- मानम् -आ। किम्
इत्यधिकम् -आ। प्रमाणम् -इ ◇ का- न दृश्यते -आ -उ ◇ सम्यग्ज्ञात्वा- ज्ञात्वा -आ। संज्ञात्वा
-इ -उ -ऋ -ऋ -ख। संज्ञात्वम् -क ◇ वदेति- प्रज्ञावतारणार्थं स्पष्टार्थं कारयति इत्यधिकम् -आ

न्यासः	१२	८	।
	१६	१२	
	१४	१०	
	३०	१४	
	१	६	
	८	०	

प्राग्वत्फलमन्यपक्षे नीत्वा स्वस्वपक्षगुणनं च कृत्वा सफलतया बहुराशौ फल-
हीनत्वेनाल्पराशिना भक्ते लब्धाः भाटकद्रम्माः ८।

[भाण्डप्रतिभाण्डकम्]

अत्र प्रसङ्गात्पञ्चराशिकसजातीयत्वाद्वस्तुविनिमयगणिते सूत्रमाह—

५ तथैव भाण्डप्रतिभाण्डकेऽपि
विधिर्विपर्ययस्य हरांश्च मूल्ये ॥ ८८ ॥

भाण्डेषु वर्तते भाण्डं वस्तु। तस्य प्रतिवस्तुकरणे भाण्डप्रतिभाण्डके वस्तु-
विनिमये हरांश्छेदान्तथा मूल्ये उभयोर्मूल्ये विपर्ययस्य विनिमयं कृत्वा तथैव
पञ्चराशिकवत्फलमन्यपक्षे नीत्वा स्वस्वपक्षगुणनं चाद्यविधिः कार्यः।

१-३ नासः... द्रम्मः ८] पक्षे- पक्ष -इ ◇ स्वस्व- स्व -आ ◇ पक्ष- पक्षे -ऋ। नयन इत्यधिकम्
-ऋ। पक्षम् -ख ◇ सफलतया- लब्धौ राशी ६४५२०। ८०६४० इत्यधिकम् -क ◇ राशौ- राशि
-आ ◇ हीनत्वेन- हानित्वेन -आ। हीनत्वोन -इ ◇ राशिना- राशिन -ऊ ◇ लब्धाः- लब्धो -इ ◇
भाटक- न दृश्यते -आ ◇ ८- इति इत्यधिकम् -ऋ
४-६ अत्र... मूल्ये] राशिक- राशि -आ -ऋ ◇ सजाती- जाती -ऋ ◇ गणिते- सूत्रे -ऋ। सूत्र
-क ◇ सूत्रम्- गणितम् -ऋ -क ◇ विधिः- न दृश्यते -आ। विधि -इ ◇ विपर्ययस्य- विपर्ययस् -आ।
विपर्ययस्य -इ। विपर्ययस् -ऋ। तत्र इत्यधिकम् -आ ◇ हरांश्च- हरांश्च -आ -ऊ -ऋ -क ◇ मूल्ये-
मौल्ये -आ -ऋ। मूले -ऋ
७-९ भाण्डेषु... कार्यः] भाण्डेषु...करणे- न दृश्यते -आ ◇ भाण्डेषु- भाण्डेषु -इ ◇ वर्तते-
वर्तित -ऋ। वर्तिते -क ◇ भाण्डम्- भाण्ड -इ। भाण्डे -ऋ। न दृश्यते -ऋ -क ◇ भाण्ड- न दृश्यते
-ख ◇ प्रति(२)- प्रतिम् -इ। न दृश्यते -ख ◇ भाण्डके- भाण्डे -आ। भाण्डको -इ ◇ विनिमये-
विनिमये -ऋ ◇ छेदान्- न दृश्यते -ऊ ◇ मूल्ये(२)- मौल्ये -आ ◇ विपर्ययस्य- विपर्यय -आ।
विपर्ययस्य -इ। न दृश्यते -उ। विपर्ययस् -ऋ ◇ विनिमयम्- विनिमये -आ। विनिमयम् -इ ◇
राशिकवत्- राशिकत्वात् -ऋ ◇ पक्ष- न दृश्यते -आ ◇ चाद्य- चेद्यादि -इ -ऊ -ऋ

उदाहरणम्—

द्रुमेण लभ्यत इहाम्रशतत्रयं चेत्

त्रिंशत्पणेन विपणौ वरदाडिमानि।

आम्रैर्वदाशु दशभिः कति दाडिमानि

५

लभ्यानि तद्विनिमयेन भवन्ति मित्र॥ ८९ ॥

इह श्रीजम्बूसरनगरे विपणौ विक्रयस्थाने शकफलादिहृष्टे द्रुमेणाम्रशत-
त्रयमतिरसाढ्यं सुस्वादु च लभ्यते चेत्तथा पणेन त्रिंशद्वाराणि पुष्टरसपरिपक्व-
गुणानि दाडिमानि लभ्यन्ते तदस्माकं फलविक्रये दोषश्रुतेर्दाडिमैश्च सप्रयोज-
नानां दशभिराम्रैर्विनिमयेन कति दाडिमानि लभ्यानि भवन्ति। हे मित्र तदाशु
१० वदेति।

न्यासः	१६	१	।
	३००	३०	
	१०		

फलस्यान्यपक्षे नयनं मूल्ययोश्च विपर्ययः	१	१६	।
	३००	३०	
		१०	

१-५ उदाहरणम्... मित्र] उदाहरणम्- उदा० -उ। उदाहरणेन -ऋ। स्पष्टयति इत्यधिकम् -ऋ।
॥श्री॥ इत्यधिकम् -क। विपणौ- विपणे -आ। वर- वद -आ। आशु- आसु -क
६-१० इह... वदेति] श्री- न दृश्यते -आ -ऋ -ऋ -क। जम्बूसर- न दृश्यते -आ -ऋ -क।
जम्बूसर- इ -ऊ। जम्बूसरे -ऋ। नम इत्यधिकम् -इ -ऊ। नगरे- न दृश्यते -आ -ऋ -क। शक-
न दृश्यते -आ -ऋ। फल(१)- न दृश्यते -आ -ऋ। पण -उ। आदि- न दृश्यते -आ -ऋ। हृष्टे-
न दृश्यते -आ। दृष्टे -इ -ऊ। अगम्यम् -क। शत- शतम् -इ। त्रयम्- न दृश्यते -इ। त्रय -ऋ
-ऋ -ख। अति- मित -इ। इति -ऊ। न दृश्यते -ऋ -ऋ। प्रति -ख। रसाढ्यम्- न दृश्यते -ऋ।
रसाढ्यम् -ख। सु- स्व -इ -क। स्वदु- न दृश्यते -ऋ। स्वाद्यम् -क। च(१)- युक्तम् -आ। न
दृश्यते -ऋ -क। लभ्यते- लभन्ते -ऋ -क। तथा- यथा -ऋ। तदा -क। विपणौ इत्यधिकम् -ऋ
। पणेन- विपणौ -आ। वराणि- वरनि -आ। पक्व- ष -ऋ। दाडिमानि(१)- दाडिमानि -ख।
लभ्यन्ते- लभ्यते -आ -ऋ। अस्माकम्- अस्मात्किम् -ऋ। अस्य -क। विक्रये- विक्रयैः -आ।
विक्रय -ऊ। दोष- दोष -आ -ख। न दृश्यते -इ -ऊ। दोषा -ऋ। दोषे -ऋ। श्रुतेः- श्रुतः -उ।
श्रुते -ऋ -ख। दाडिमैः- दाडिमैः -इ। स- न दृश्यते -आ -ऋ -क। शत -ऋ। प्रयोजनानाम्-
प्रयोजनम् -आ -ऋ -क। विनिमयेन- विनिमये -आ। विनिमयेन -उ। येन -ऋ। आशु- आसु -क
११ न्यासः... ॥१०/ ॥ १६/१॥३००/३०॥१०/ ॥ - १६/१॥३०/३०॥१०/ ॥ -आ। १६/१॥३००/३०॥ -ऋ।
१६/१॥३००/३०॥१०/०॥ -क

१२-४ फलस्य... समाप्ता] अन्य- न दृश्यते -आ। नयनम्- नयम् -आ। मूल्ययोः- मूलयोः -उ
-क -ख। १/१६॥३००/३०॥ १०॥ - १/१६॥३०/३०॥०/१०॥ -आ -क। न दृश्यते -इ -ऊ। १६/१॥३००/३०॥
-ऋ। गुणितौ- गुणितो -इ। विपर्ययः- विपर्ययः -ऋ। ४८००- ४८० -ऋ। राशी- राशि -क

गुणितौ राशी ३००। ४ ८००। अल्पेनानल्पस्य राशेः भागे हते लब्धानि दाडि-
मानि १६।

इति श्रीभास्करीयपाट्या लीलावत्याः गणकगङ्गाधरकृतायां
गणितामृतसागर्या टीकायां प्रकीर्णकाध्यायविवृतिः समाप्ता।

◇ अल्पेन- अनल्पेन -आ -क। अल्पोन -इ। अगम्यम् -ख ◇ अनल्पस्य- अल्पेन -आ। अल्पस्य
-उ -ऊ -क -ख। अनल्प -ऋ ◇ राशेः- न दृश्यते -आ -ऋ ◇ भागे- न दृश्यते -आ ◇ हते- हते
-आ ◇ दाडिमानि- दाडिममानानि -आ ◇ भास्करीय- न दृश्यते -उ। भास्कर -ऊ ◇ पाट्याः-
पट्याम् -आ। न दृश्यते -उ। पाट्याम् -ऋ -क ◇ लीलावत्याः- लीलावत्याम् -आ -ऋ। न दृश्यते
-उ -क ◇ गणक- न दृश्यते -उ -ऋ ◇ गङ्गाधर- न दृश्यते -उ ◇ कृतायाम्- न दृश्यते -उ ◇
गणित...तीकायाम्- न दृश्यते -उ ◇ समाप्ता- समाप्ताः -इ। न दृश्यते -उ -ख